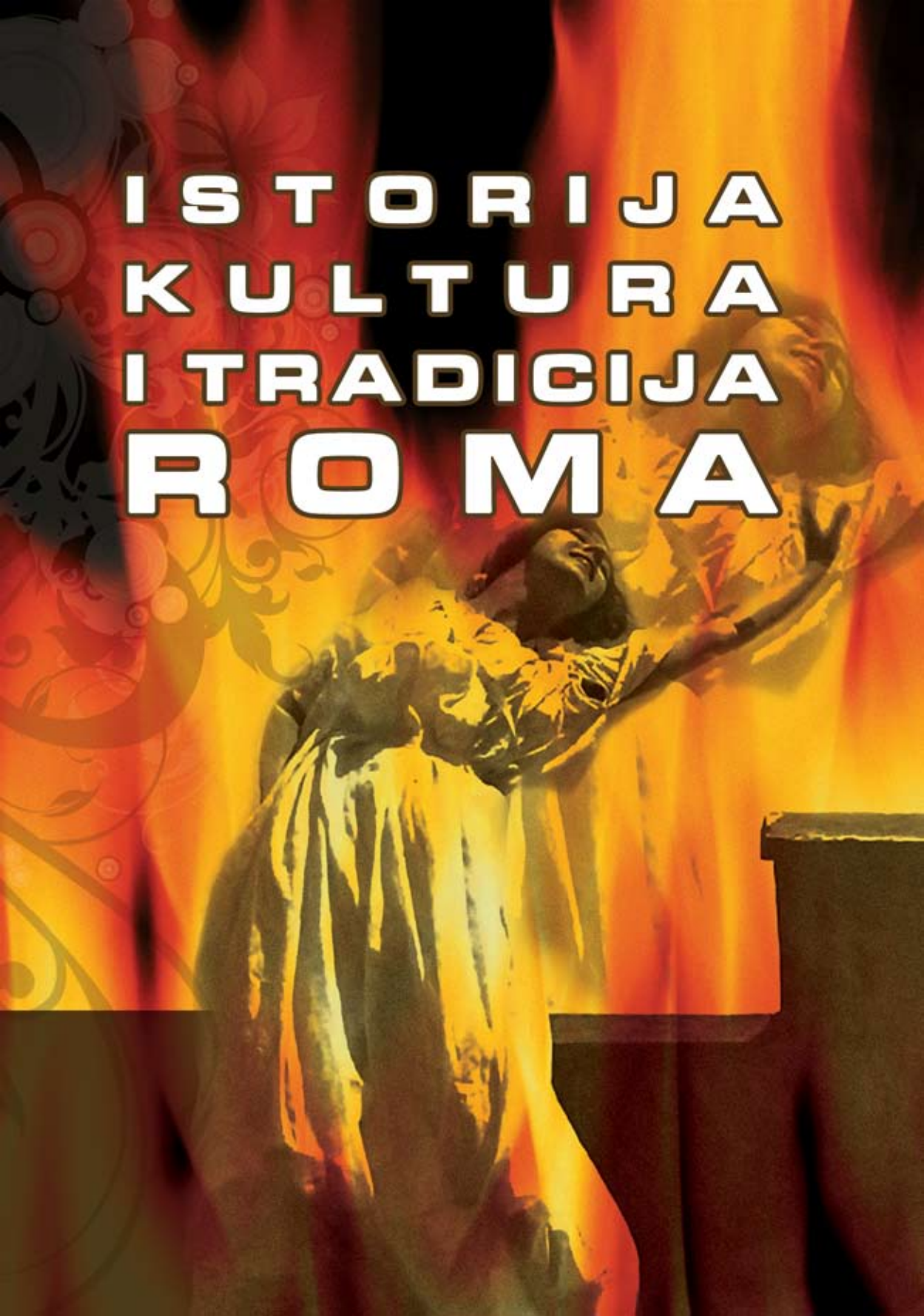

ISTORIJA KULTURA I TRADICIJA ROMA

ISTORIJA
KULTURA

i

TRADICIJA
ROMA

Projekt: “Borba protiv diskriminacije nad romskom djecom u osnovnim školama Tuzlanskog kantona”

Projekt implementira

Projekt finansiraju:

Evropska unija

Vlada TK

Sadržaj knjige je isključiva odgovornost BOSPO-a i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije.

ISTORIJA
KULTURA
I TRADICIJA
ROMA

Urednik i lektor
Hazim Hodžić, prof. i književnik

Autor
Dr. Medina Vantić-Tanjić

Naslovna strana
Damir Jahić, d.o.o. Harfo-graf, Tuzla

Izdavač
BOSPO

Suizdavač
d.o.o. Harfo-Graf, Tuzla

Za izdavača
Slavica Bradvić-Hanušić

Štampa
d.o.o. Harfo-graf, Tuzla

Za štampu
Alija Mulaosmanović

Tiraž
5.000 primjeraka

Dijeli se besplatno

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.72 (=214.58)
930.85 (=214.58)

VANTIĆ-Tanjić, Medina

Istorija, kultura i tradicija Roma / Medina
Vantić-Tanjić. - Tuzla : BOSPO, Udruženje Bosanski
savjet za pomoć : Harfo-graf, 2008. - 54 str. :
ilustr. ; 24 cm

Bibliografija: str. [55]

ISBN 978-9958-802-85-0
1. Tanjić, Medina Vantić vidi Vantić-Tanjić,
Medina
COBISS.BH-ID 16763910

ISTORIJA KULTURA I TRADICIJA ROMA

Tuzla, juli 2008.

Ministarstva obrazovanja u BiH su u februaru 2004. godine, usvojila Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma i drugih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini kojim se, između ostalog, predlažu koraci za stvaranje uslova da se jezici i kulture svih nacionalnih manjina poštuju u svim školama u BiH. Škole bi stoga, trebala unijeti aspekte kulture, istorije i književnosti manjinskih naroda u postojeće nastavne planove i programe.

Ova publikacija nudi informacije o porijeklu Roma, njihovoj istoriji, običajima, tradiciji i kulturi širom svijeta, ne samo u Bosni i Hercegovini. Takođe navodi glavne stereotipe koji vladaju o Romima, te spisak uspješnih Roma u svijetu i regionu.

Knjiga je rađena i štampana u sklopu projekta "Borba protiv diskriminacije nad romskom djecom u osnovnim školama Tuzlanskog kantona" i trebala bi poslužiti nastavnom osoblju i menadžmentu škola za uspješno promoviranje romske kulture na časovima odjeljenske zajednice i školskim sekcijama, u cilju većeg razumjevanja životnog stila i kulture ove najmnogobrojnije manjine u BiH. Autorica knjige je cijenjena profesorica romske nacionalnosti, dr. Medina Vantić-Tanjić, a lektor književnik prof. Hazim Hodžić, direktor Pedagoškog zavoda Tuzla.

Zahvaljujemo se partnerima projekta: Centru za podršku, informisanje i zajedničko djelovanje romskih nevladinih udruženja na području Tuzlanskog kantona, Pedagoškom zavodu Tuzla, te Delegaciji Evropske komisije, Vladi TK-a i World Vision-u za finansijsku podršku ovom projektu bez koje njegova implementacija ne bi bila moguća.

BOSPO

SADRŽAJ

Uvod	9
Predgovor	11
Predrasude o Romima	13
Istorija Roma	15
Romska populacija	17
Naziv Rom	19
Kultura Roma	21
Jezik Roma	23
Romska muzika	25
Religija Roma	27
Romska narodna nošnja	31
Običaji Roma	33
Romska porodica	35
Rođenje djeteta	37
Svadbjeni običaji	39
Posmrtni običaji	41
Bibijaka i Crna Sara	41
Đurđevdan, Đurđev (Herdelez)	42
Vasilica (Vasili)	47
Aliđun	48
Zaključak	49
Spisak poznatih Roma razvrstanih prema zemljama u kojima žive (ili su živjeli)	52
Literatura	55

*Znate li barem pozdraviti na romskom?
Sar sen i so chere? - Kako ste i šta radite?*

*ME TUT VOLI - volim te
Inače, ova riječ je precijenjena i potcijenjena.
Jer, zašto ne možeš voljeti jedan trenutak.
neku sjenu, drvo, osobu, zalazak sunca,
a onda zavoljeti nešto sasvim drugo...*

*Otvorite se, brzo otrčite i recite nekome,
meni, sebi, svima:
ME TUT VOLI BUT - mnogo te volim.*

Romska zastava

U Londonu je 8. aprila 1971. godine održan Prvi svjetski kongres Roma i na njemu je prvi put u istoriji usvojen naziv Rom, priznata romska zastava i romska himna. Od tada se 8. april obilježava kao Svjetski dan Roma.

Kakva je i šta sadrži ova romska zastava? Na njoj je plavom bojom predstavljeno nebo, kao simbol slobode, bezgraničnog prostranstva i života pod vedrim nebom, bez krova nad glavom. Zelenom bojom je predstavljena trava, put, drum, kao simbol života koji je obilježen stalnim putovanjem, na putu bez granica koji je uvijek „otvoren“ Romima. I na kraju, crveni točak predstavlja simbol stalnog kretanja i života na točkovima.

Pod romskom zastavom nikada nije vođen niti jedan rat. Nema niti jednog Roma na listi osuđenih u Haagu.

- Volimo ples i muziku, ponosom kaže svaki Rom, a naša himna je „Đelem, đelem“ koja govori o beskonačnom putovanju Roma (čovjeka) i o konačnom ujedinjenju.

ĐELEM, ĐELEM

Putovao sam dugim putevima.
Upoznao sam sretne ljude.
Putovah dugo i daleko.
Upoznah sretne ljude.
O ljudi, o djeco!
O ljudi, o djeco!
O ljudi, odakle god dolazili
sa svojim šatorima duž sretnih puteva!
I ja sam jednom imao veliku porodicu, ali su je ubile crne vojne.

Pođite sa mnom, o ljudi svijeta,
tamo gdje su se ljudski putevi otvorili.
Sad je vrijeme, ustanite, ljudi!
Uspjet ćemo gdje se potrudimo.
O ljudi, o djeco!
O ljudi, o djeco!

Svaki Rom živi dva života, svaki je na nekoj drugoj realnosti. Prvi je njegova ciganska sudbina, život na drumu, privremeni logor, bijeda romskih naselja “našeg života”; drugi, onaj koji žive u kontaktu s gadžama (neromski narod), samo zato što im je potrebno da osiguraju svoju koegzistenciju. U tom drugom životu, oni se moraju snalaziti kako najbolje znaju, da bi bili domišljati, prilagodljivi, da nauče što više o većinskom stanovništvu, njihovim navikama i potrebama. Onda moraju koristiti to znanje za svoje sitne trikove, da bi se dokopali onoga što su drugi odbacili, onoga što je njima suvišno, a ovima znači opstanak. Da bi taj život živjeli, Romi moraju naučiti većinski jezik, prihvatiti većinsku religiju i običaje, moraju druge služiti i zabavljati... Ali, koliko ti drugi zaista znaju o Romima? Koliko se uopće trude da o njima više saznaju?

To većinsko i drugo stanovništvo ima razvijene stereotipe (negativne i pozitivne) i predrasude prema Romima, koji nastaju zbog opće netolerancije na različitost, nedostatka ličnih kontakata sa Romima, neposjedovanja znanja o njihovoj istoriji, kulturi i tradiciji. Način života Roma se najčešće tumači kao posljedica njihove kulture, a ne kao rezultat siromaštva i života na marginama društva. Dokle god Romi žive izdvojeni u svojim zajednicama, odnos drugih se ogleda u negiranju samog njihovog postojanja i problema sa kojima se suočavaju. Kada pokušaju da se uključe u život (da se školuju, da rade, da upravljaju...) izloženi su diskriminaciji, a većinska i druge zajednice ispoljavaju izraženu socijalnu distancu¹. Gotovo da nema Roma koji nije doživio neki oblik diskriminacijskog ponašanja: nemogućnost zapošljavanja čak i kada imaju potrebne kvalifikacije, teškoće u ostvarivanju prava i nevoljnost nadležnih službi da se njima bave, omalovažavanje i ponižavanje, verbalni i fizički napadi, zlostavljanje od strane policije, izricanje najviših kazni za sitne prestupe.

1 Socijalnom distancom naziva se omjer sličnosti i razlika koje je pojedinac spreman usvojiti u svom odnosu prema drugima i svijetu oko sebe.

Ogrlica Romske kraljice

Stoga je potrebno, u svim sredinama gdje žive Romi, uporedo sa poboljšanjem njihovog socijalno-ekonomskog položaja, stvarati uslove za razvijanje kulture, uvođenje i ravnopravnost korištenja jezika Roma u obrazovanju, javnom informisanju, izdavačkoj djelatnosti i drugim područjima društvenog života.

Također je jako važno upoznati ostalo stanovništvo sa istorijom, kulturom, običajima i tradicijom Roma.

“Nekih 15 miliona Roma rasuto je širom svijeta. Njihova povijest su tuga i muke, ali njihova povijest je i pobjeda ljudskog duha nad udarcima sudbine. Danas Romi oživljavaju svoju kulturu i traže svoj identitet. S druge strane, integriraju se u društva u kojima žive. Ako nađu razumijevanje sugrađana u svojim novim domovinama, njihova kultura će biti bogatstvo tog društva i obojit će atmosferu bojom šarma i spontanosti.” (Indira Ghandi).

Predrasude o Romima

3

Kada je riječ o Romima, društvene predrasude su utoliko značajnije što se one mogu uočiti u svakodnevnim situacijama i svakodnevnom govoru. Romi najčešće služe kao negativan «primjer». Sigurno ne postoji ni jedna društvena grupa koja se tako često spominje u svakodnevnom negativnom kontekstu.

Pored babaroga, vještica, duhova i mrtvaca, najčešća su strašila kojima bosanskohercegovačke mame, nane i bake na silu uspravljaju svoju djecu.

Svakodnevno se može čuti:

- Idi na spavanje dat ćemo te Ciganki!
- Uđi u kuću, ukrast će te Cigani!
- Ukrast će te Cigani pa će te obući u medvjede krzno i tjerati te da plešeš u cirkusu po trgovima od grada do grada!
- Dati ću te Ciganki koja će ti slomiti ruku ili nogu i natjerati te da prosiš na ulici!

Kada ove primjere i još mnoge druge analiziramo, nije ni čudo što postoji otpor prema Romima, jer postoji strah usađen još u djetinjstvu. Pored toga, Romi se koriste za brojne asocijacije na prljavo, ružno, pokvareno. Ko može reći da ih ne čuje svaki dan, a najvjerovatnije i koristi?

- Što si Cigan, daj mi žvakul!
- Fui, ciganska posla!
- Što cigančiš, evo ti.
- Vratim se kući nakon posla da zateknem ciganluk!

Cigani (Romi) su narod kojeg se ne treba bojati, sa Romima treba živjeti.

Romi u Evropi, zbog svoje rasprostranjenosti i višenacionalnog identiteta - čine posebnu, historijsku manjinu. Seobe kroz koje su prošli, uslovile su značajne posljedice za romski narod: očuvanje, u gotovo svakoj sredini, vlastitog načina života, tradicijskih i kulturnih vrijednosti, ali i proces prilagođavanja lokalnom okruženju.

Romi su narod porijeklom iz Indije, koju su napustili oko 10. vijeka, a danas žive širom svijeta, uglavnom u Evropi. Romi su tradicionalno nomadski narod. Vjeruje se da su napustili Indiju oko 1000. godine i da su prošli kroz zemlje koje su danas obuhvaćene granicama Avganistana, Irana (nekadašnje Persije), Jermenije i Turske. Dio Roma i danas živi na istoku, čak u Iranu, uključujući i neke koji su se selili ka Evropi i potom se vratili. Neki Romi su se selili ka jugu, kroz Siriju, ka Sjevernoj Africi, dolazeći u Evropu preko Gibraltara. Oba migracijska ogranka srela su se u današnjoj Francuskoj. Ljudi slični Romima i danas žive u Indiji, a najverovatnije su porijeklom iz pustinjske države Radžastan.

Kad su Romi stigli u Evropu? Sigurni izvori govore da je to bilo u 14. vijeku. U Grčkoj i na Balkanu spominju se nešto ranije, a u zapadnoj Evropi nešto kasnije. Ljudi tamnije boje, nerazumljiva govora i drugačijeg načina života nisu bili rado viđeni. Za svako zlo najlakše je bilo optužiti njih. Počeli su ih predstavljati kao kradljivce, varalice, ljude koji pale šume, ubijaju divljač, donose bolest. Optuživali su ih za krađu i sakaćenje djece. Zato što su se najčešće bavili kovačkim zanatom, optuživali su ih da su baš oni iskovali kline kojima je Isus prikovan na krstaču.

Jedna stara romska legenda priča o tome kako su i zašto Romi napustili Indiju: - Neki mag je upozorio indijskog kralja da će neprijatelji napasti njegovo kraljevstvo i uništiti mu porodicu. Međutim, napadač će biti nemoćan napadne li Rome. Kralj je zato pozvao romskog poglavara i u tajnosti mu povjerio jedinicu, kćerku Gan. Nju je trebalo da romski poglavar odgoji u bezbjednosti kao svoje dijete. Gan je odrasla u istoj šatri sa poglavarevim

sinom Čenom (chen=minđuša). Jednog dana umre poglavar, a romsko pleme natjera Čena da se odmah ženi. Cen je odbijao sve djevojke koje su mu nudili i zaprijetio je da će se ubiti, jer voli samo svoju “sestru”. Čenu je tada majka saopštila da Gan nije njegova sestra, ali da mora čuvati tajnu jer bi, inače, osvajač ubio Gan kao kraljevu kćer. Pleme se podijelilo u dva tabora. U prvom su se okupili oni koji su u svemu podržali novog poglavara, a u drugom oni koji su ga zbog braka sa sestrom osuđivali i ne priznavali. Taj drugi tabor protjerao je Čena i njegove sljedbenike iz indijske zemlje. Otada Cen i njegovi sljedbenici lutaju zemljinim šarama, jer ih je veliki mag prokleo da nikada ne prespavaju u istom mjestu, da ne piju vodu dva puta s istog izvora i da nikada ne pregaze istu rijeku dva puta u istoj godini.

Pored ovih legendi koje su, uz izvjesne varijacije, prepričavane i u romskim zajednicama, postoje i priče koje su oni imali za Evropljane. Umjesto Indije, najčešće su navodili Egipat kao svoju domovinu, odnosno tvrdili da su Egipćani, što je mnoge naučnike zavelo u njihovim istraživanjima. Na kraju je, ipak, dokazano da Romi potiču iz Indije.

Romska populacija

5

Teško je sa sigurnošću utvrditi broj Roma u svijetu. Prema nekim procjenama, ima ih oko 15 miliona, a prema drugim, između 5 i 10 miliona. Smatra se da između 6 i 8 miliona Roma živi u Evropi. Najveća koncentracija Roma je na Balkanskom poluostrvu u jugoistočnoj Evropi, u centralnoj Evropi, Sjedinjenim Američkim Državama, Rusiji i državama bivšeg Sovjetskog Saveza. Manji broj Roma živi širom Zapadne Evrope, Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike.

Zemlje u kojima živi preko pola miliona Roma su: Rumunija, Bugarska, Mađarska, bivša Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države. Najveći udio Roma u ukupnom broju stanovnika ima Slovačka - od 5,4 miliona stanovnika Slovačke, 320.000 su Romi.

Prema nezvaničnim podacima, trenutno u Bosni i Hercegovini živi oko 60-80.000 Roma.

Romi se među sobom dijele po teritorijalnim, kulturološkim i dijalektološkim razlikama na 4 glavne grupe:

1. Kaldereši (kovači koji su došli sa Balkana u Centralnu Evropu, a zatim se selili i do Sjeverne Amerike), predstavljaju najbrojniju romsku grupaciju;
2. Hitanosi (takođe su poznati i kao Kalé), uglavnom naseljavaju Iberijsko poluostrvo, Sjevernu Afriku i južnu Francusku. Ističu se kao vrsni zabavljači;
3. Manuši (poznati i kao Sinti), uglavnom naseljavaju Alzas i okolne regione Francuske i Njemačke. Poznati su kao putujući zabavljači i cirkusanti;
4. Romničali (uglavnom naseljavaju Veliku Britaniju i Sjevernu Ameriku).

Romi sebe na svom jeziku nazivaju Romima, dok ih pripadnici nekih drugih naroda nazivaju Ciganima.

Termin “Cigani” udomaćio se tokom viševjekovnog korišćenja i nikako se ne može smatrati uvredljivim, mada se posebnim isticanjem i naglašavanjem, uz dodatnu ironiju i poseban kontekst, nazivanje osobe Ciganinom može doživjeti i kao pokušaj vrijeđanja (jer se tada termin povezuje sa lualicom, kradljivcem i čovjekom u čije se poštene namjere sumnja). Ipak, sam naziv nikada nije bio podrugljiv, niti uvredljiv.

I Romi, u međusobnoj svakodnevnoj komunikaciji koriste naziv “Cigani” za svoj narod, jer je to domaći i sasvim korektan naziv za Rome. Javne ličnosti romskog porijekla, kao što su neki pjevači, sportisti, javno koriste naziv “Cigani”, a ne “Romi”. Naziv “Cigani”, u raznim sličnim varijantama, koristi se u većini zemalja svijeta.

Naziv Romi koristi se kao zajedničko ime za sve pripadnike različitih plemenskih skupina, raseljenih po cijelom svijetu, a koje imaju zajedničko porijeklo (Indiju) i odrednice nacionalnog identiteta, bez obzira na historijske i lokalne nazive: Cigani, Gypsy, Gitani, Sinti, Tsigani, Tzigane, Cigano, Zigeuner ...

U engleskom jeziku se za Rome koristi naziv “Gypsy”, za koji se smatra da je izveden od imena “Egipat” zbog nekadašnjeg vjerovanja da su Romi bili starosjedioci Egipta.

Romi su jedini narod na svijetu koji zahtijeva da ih se naziva imenom kojim oni zovu sami sebe - Rom, što u prevodu znači “čovjek” ili “muž/suprug”.

U Bosni i Hercegovini uobičajeni naziv za Rome je Cigani, koji je porijeklom iz grčkog ‘Athinganos’, te se zbog toga koristi u brojnim evropskim jezicima.

Kod nas žive dvije vrste Roma: Gurbeti i Arlije.

Ime Gurbet potiče iz arapskog jezika (“garib” što znači “strani”, “stranac”, “skitnica”). Gurbeti su došljaci, oni koji su putovali, koji nisu imali

stalno mjesto prebivališta do 1971. godine, pa i poslije, ali u manjem broju. Tako se smanjivao broj nomada, do iskorjenjenja 1991. godine.

Ime Arlije potiče od turske riječi “yerli”, što znači “lokalni”, a kao imenica “lokalni stanovnik”. Arlije su mještani, starosjedioci, koji žive kao i ostali stanovnici u kućama koje liče na njihove, oblače se kao oni, idu u školu. Ne izjašnjavaju se kao Romi.

Nepostojanje kulture, nije nekultura. Zato je kultura tako lijepa i dragocjena. Napad na kulturu je nekultura. Rome, Južnjake, Slovence ili Islandčane ne možemo promatrati kao nekulturne, jer nemaju kulturu identičnu kulturi većinskog stanovništva. Kulture treba promatrati sa stajališta civilizacijskog razvoja, napretka društvenih mehanizama koji štite čovjeka i kojima se kultura sama štiti.

Romska kultura je raznolika i ne postoji univerzalna kultura, ali postoje atributi zajednički za sve Rome: lojalnost porodici, vjerovanje u Boga i đavola, vjerovanje u sudbinu i prilagodljivost na promijenjene uslove.

O Romima i njihovoj kulturi govori se, pored ostalog, kao o nečemu što onemogućava njihovo uključivanje u društvenu zajednicu, ravnopravno, uspješno obrazovanje, zapošljavanje i ostalo. Ako se zadržimo samo na tome, onda, u tom slučaju, iskazujemo negativan stav prema Romima, zanemarujući sve drugo. Naime, kultura jedne skupine međusobno se prožima sa stavovima većinske skupine prema manjinskoj, tako da je ta odgovornost zajednička odgovornost. To znači da su za kulturu Roma podjednako odgovorni i Romi i neromi.

Kultura je jedna od najbitnijih, ako ne i najbitnija karakteristika čovjeka i ljudskog društva, uopće. Upravo, radi toga, govorimo o romskoj kulturi.

Za razliku od ostalih naroda i nekih nacionalnih manjina u našoj zemlji, Romi danas nemaju nijednu kulturnu ustanovu ili instituciju. Još uvijek nisu stvorene materijalne i druge pretpostavke za razvoj romske kulture, jezika Roma i kulturnog života Roma, uopće. Kulturno-umjetnička društva su jedini oblik i vid kulturnog življenja Roma. Zadovoljavanje društvenih i kulturnih potreba Roma ne smije zaostajati za zadovoljavanjem potreba bilo kojeg naroda, odnosno nacionalne manjine. Naprotiv, zbog objektivnih razloga, u mnogo čemu, ta nastojanja treba da i nadmašuju uobičajene norme.

Kultura Roma ima i neke negativne karakteristike. To su, prije svega, poistovjećivanje sa kulturom većinskog naroda i pad kulturnog identiteta

Roma pod naletom drugih kultura, gubljenje vlastitog jezika, nepostojanje organizacija ili struktura koje bi se bavile očuvanjem ili unapređenjem kulture Roma, nedostatak materijalnih sredstava namijenjenih za kreiranje kulturne politike.

Specifični elementi romske kulture su jezik, muzika, religija, predanja i običaji.

Jezik je jedino “romsko pravo po rođenju”. Koliko je važno sačuvati vlastiti identitet i jezik govori i podatak da kada je poznatim umjetnicima, Romima, postavljeno pitanje šta misle o otvaranju škola na njihovom maternjem jeziku, odgovorili su da bi svoju djecu rado upisali u te škole jer, iako su njihova djeca stekla visoko obrazovanje, zaboravila su maternji jezik.

Većina Roma govori neku od varijanti romskog jezika. Analiza romskog jezika je pokazala da je on blisko povezan sa indo-evropskim jezicima koji se govore u sjevernoj Indiji i Pakistanu (Pendžab). Ova činjenica je važna za utvrđivanje geografskog porijekla Roma, pogotovo zbog toga što pozajmljenice u romskom jeziku omogućavaju praćenje šeme njihovih seoba ka Zapadu.

Romski jezik je jedino što su Romi ponijeli iz Indije. Njihov jezik je svjedok materijalne i duhovne kulture kojoj su nekada pripadali, a istovremeno sadrži elemente kulture drugih naroda, sa kojima su dolazili u dodir tokom svog dugog i još nedovoljno istraženog putovanja.

Svakodnevnom upotrebom, romski jezik je preživio tok vremena i poprimao elemente jezika većinskog stanovništva. Svi Romi ne govore isti romski jezik. On se razlikuje po dijalektu, u zavisnosti iz koje zemlje ili kojeg kraja dolaze.

Romski jezik je primarni jezik većine Roma u Bosni i Hercegovini, mada situacija varira u zavisnosti od regije. Istraživanje Centra za zaštitu prava manjina je pokazalo da je romski primarni jezik 86% Roma obuhvaćenih ispitivanjem. Većina onih, koji ne govore romski kao maternji jezik, pripadaju mlađim generacijama. Istraživanje je, također, otkrilo da je romski jezik bolje sačuvan kod stanovništva iz Tuzle, Bijeljine i Brčkog. U Travniku je samo jedna trećina izjavila da im je romski maternji jezik, a u Sarajevu je gotovo polovina ispitanih Roma izjavila da ne govori romski.

Romski jezik većinom ima iste glasove kao bosanski, osim nekih grlenih glasova. U njemu postoje dva roda (muški i ženski), a imenica ima osam padeža. Pozajmljene riječi iz drugih jezika imaju posebnu deklinaciju. Ima tri vrste glagola. Također, ima slova koja se ne mogu pisati i ne postoje, ali se izgovaraju na određeni način.

Romska muzika

8

Muzika Roma je raznovrsna i veoma komplikovana, kako po svom porijeklu, tako i po svojim funkcijama u društvu balkanskih naroda uopšte, a posebno u romskim etničkim skupinama.

Prema jednoj legendi, romska muzika postala je ovako:

Jednom stvori Bog na leđima Svetog Petra ćemane (violinu). Ne znajući da ima ćemane na leđima, Sveti Petar uđe u jednu kafanu u kojoj je bilo mnogo veselih ljudi, koji kada vidješe Svetog Petra sa ćemanetom na leđima povikaše: „Sviraj, sviraj!”

Od njihove galame i vike Sveti Petar se uplaši i poče da bježi. Na vratima mu pade ćemane s leđa, on ga uze i otide pravo Bogu, pa ga upita:

-Šta je ovo, Bože?

-Pa to sam ti stavio ćemane, da sviraš ljudima kada su veseli, da se žabave, da se ne bi potukli - odgovori mu Bog.

-Pa kada je tako, onda neka bude više svirača!, reče Sveti Petar.

-Pa ko će da svira? - upita Bog.

-Neka budu Romi svirači - odgovori Sveti Petar-Neka žabavljaju ljude da se u piću i veselju ne pokrve.

-Neka bude tako - odgovori Bog.

Pa tako i ostade.

Muzika Roma, u našoj zemlji, javlja se prije svega kao zanat. Stoga su Romi svoju muziku podešavali prema potrebama i ukusu okoline, što dokazuje činjenica da Romi sviraju melodije, prije svega one zemlje u kojoj žive.

Tradicija Roma je da se muzika njeguje, da se vještina sviranja instrumenta prenosi s koljena na koljeno i da je ova vještina postala jedna od najvažnijih prepoznatljivih znakova romske kulture.

Pored tradicionalne, Romi su imali i još uvijek imaju veliki uticaj u razvoju flamenko muzike i plesa.

Za romski narod muzika je duhovna hrana i “eliksir” koji je u najvećoj mjeri pomogao očuvanju romskog bića. Međutim, u ovoj oblasti dolazi do

dramatičnih negativnih pojava. Negativni uticaji drugih kultura i zapuštenost problema očuvanja autentične romske muzike doveli su to romsko “civilizacijsko blago” u fazu kada je neophodno pokrenuti stručnu zaštitu i unapređenje tradicionalne romske muzike. Na primjer, u našoj zemlji, u upotrebi su samo 2 do 3 dječije romske pjesme. Pjesme starije od 50 godina skoro da se ne mogu čuti, a novokomponovana muzika Roma poprima karakter kiča i šunda.

Romske pjesme pjevaju neromi i tako skrnave romski jezik koji ne poznaju i cijelu romsku kulturu.

Religija Roma

9

Romi su, prije dolaska u Evropu, iz Indije krenuli kao pagani i u nauci je više puta isticano da Romi nemaju sopstvene vjere, koju su ponijeli iz sopstvene postojbine, kojom bi se, među drugim narodima, razlikovali. Romi se brzo prilogađavaju religiji naroda one zemlje u kojoj žive, što znači da Rom ne zna za odanost religiji. Za Rome se, ipak, ne može reći da imaju “sopstvenu” religiju. Oni su, uglavnom, prihvatili vjeru zemlje u kojoj žive, tako da među njima ima katolika, pravoslavaca, protestanata i muslimana.

Jedna srpska narodna poslovice prikazuje labilnost vjere kod Roma:

-Kakve si vjere, more?- pitali Roma.

On odgovori:

-Kakve hoćeš, gospodaru!

Međutim, Romi to ne čine zbog odricanja od pripadajuće vjere, već što im njihovo ekonomsko stanje ne omogućava striktno izvršenje određenih vjerskih normi i ritualnih obreda. Oni svoju glavnu vjeru, koja je mješavina Islama i Hrišćanstva na bazi paganstva, održavaju kalemeći na nju izvjesne vjerske norme drugih konfesija. Sve te elemente oni čvrsto čuvaju i njeguju u svojoj vjeri.

Međutim, nije zanemarljiv broj Roma koji nisu u stanju da prepoznaju svoje konfesionalno porijeklo, tj. ne znaju koju vjeru tradicionalno ili aktuelno ispovijedaju. Važnije je, ipak, da se skoro 90% Roma vjeroispovjedno izjašnjava, da su svjesni svoje religijske i konfesionalne pripadnosti, bez obzira na kvalitet tog deklarisanja, koje mnogi predstavljaju kao problem ili činjenicu da ih ono često razjedinjuje.

Vjera većine Roma predstavlja kombinaciju religija društva kojem pripadaju i sopstvenih vjerovanja koja su sa sobom donijeli iz Indije. Odani su Bogu i religija što za njih predstavlja način života. Skup propisa i zabrana nazivaju romipen ono što životu daje ‘red’.

Najpoznatiji romski vjerski praznik (koji se kod nas ne slavi) jeste godišnje hodočašće do Saint Maries de la Mer na mediteranskoj obali Francuske, gdje se odaje počast Kali Sari (Crnoj Sari), između 24. i 26. maja i Sainte Anne de Beaupre u Kvebeku, Kanadi, gdje se odaje počast Svetoj Ani 26. jula. Ovi godišnji vjerski praznici služe i kao društvena okupljanja Roma na koja dolaze mladi i stari, bogati i siromašni.

Svake godine se okuplja veliki broj hodočasnika da bi se postalo dijelom te atmosfere, da bi se vidjela i dotakla njihova boginja. Postalo je običaj da se djeca krste samo 24. i 25. maja u crkvi ispred Svete Sare. Mladi parovi dolaze iz svih krajeva svijeta da bi ispred Sare izgovorili svoje zakletve. Kip se stavlja na kola koja vuku konji i povorka kreće ulicama do obale. Kada kut njene suknje dotakne vodu, svi se bacaju u more u nadi da će im voda, koju je Sara svojim dodirrom blagoslovila, donijeti zdravlje i sreću.

I pored ovakvih originalnih običaja, brojni su primjeri Roma koji su primili religije drugih naroda. Ali, iako su iz praktičnih razloga prihvatili vjeru onih sa kojima svakodnevno dolaze u kontakt, zvaničnoj vjeri često su priključena i vjerovanja u natprirodno, u predskazanja i kletve. Ta sujevjerja variraju među različitim romskim grupacijama, ali su, u suštini, važan činilac u njihovim životima.

Romi vjeruju u svoje moći, kao što vjeruju i u vidarske moći. Oni se, takođe, bave i proricanjem sudbine, ali isključivo u odnosu na gadže (nerome), što nekima služi i kao izvor prihoda, ali to ne rade među sobom. Vračara je uvijek žena koja se naziva drabardi. Koncept proricanja sudbine sadrži nekoliko nezavisnih elemenata koji se pogrešno objedinjuju u jednu stvar.

Jedan element jeste proricanje budućnosti pod nazivom drabripe, ili drabarimos. Drugi element odnosi se na vidarske moći, što Romi praktikuju između sebe. Ovaj element se naziva "savjetovanje". Obje ove stvari se zasnivaju na vjerovanju u natprirodno. Hamajlije i talismani su veoma uobičajeni kod Roma, kao zaštita od nesreće ili u cilju izlječenja. Žena-vidarka, koja prepisuje ove tradicionalne lijekove, naziva se drabarni ili drabengi. Neki Romi u džepovima nose hljeb kao zaštitu od nesreće ili bibaxt i duhova koji se zovu mulo. Neki Romi potkovicu smatraju za srećnu hamajliju, baš kao što je to običaj i kod drugih naroda. Pošto Romi smatraju da je bolest neprirodno stanje koje nazivaju prikaza, ima mnogo natprirodnih načina za koje se vjeruje da mogu da je izliječe ili spriječe. Jedan od metoda za snižavanje visoke temperature jeste trešenje mladice drveta. Na taj način se groznica iz bolesnika prenosi na mladicu drveta. Drugi metod je da se dijelovi nekih životinja pretvore u prah i piju rastvoreni u alkoholnom piću, što je uvijek praćeno posebnim napjevom. Jedno vjerovanje kaže da je nošenje šape krtice dobro protiv reumatizma, a da šapa šumskog ježa sprječava zubobolju. Razne vrste ljekovitih trava koriste se kao prevencija ili za liječenje mnogih bolesti. Travarstvom se bave podjednako i muškarci i žene. Neke od tih trava zaista i imaju ljekovita svojstva, pored već ustanovljenih "natprirodnih" osobina.

U Bosni i Hercegovini, većina Roma je islamske vjeroispovijesti. U našoj zemlji je prvi put u istoriji Kur'an preveden na romski jezik. Međutim, ima i onih koji su prihvatili druge vjere.

Ono što se vijekovima i kontinentima provlači kao “zajednička nit”, bez obzira kojoj vjeri pripadali, je Romanipe kao religija Roma.

R O M A N I P E

Romanipe je romski sistem pravila i vrijednosti za obrazac nacionalnog identiteta, romski tradicionalni zakon.

Principi romskog kulturnog identiteta:

Važnije je “biti” no “imati”.

Phralipen - bratstvo, uzajamna pomoć, podrška, solidarnost i zajednička odgovornost; kolektivni život (zaštita, sigurnost, kontrola, vođenje, predhodno ustanovljena pravila) nasuprot individualnom životu (nesigurnost, nedostatak zaštite, sloboda, samo-ustaljena pravila).

Pakiv - vjera/vjerovanje (uključujući vjeru u Boga), čast, poštenje, pomirenje, poštovanje, povjerenje, balansiranje, koje se postiže jedino ako se ova pravila poštuju.

Baxt - vjera, sudbina, dobra sreća - nasuprot bibaxt - loša sreća (koja se dešavala kada se prekrše pravila o čistoti; na primjer, bilo je zabranjeno govoriti o smrti, zbog toga što bi to moglo izazvati lošu sreću).

Ćacipen - istina, iskrenost, pravda.

Užo (čist), nasuprot melalo (nečist), u ovom kontekstu morala su da se poštuju veoma striktna (stroga) pravila, u suprotnom, slijedi kazna, čiji je cilj vraćanje ravnoteže u život zajednice.

Porodica = zajednica, zajednica=porodica - u smislu pripadnosti, solidarnosti i zajedničke odgovornosti, koja se takođe manifestovala kao i ritualna blagosiljanja.

Kult starih - o phuro, kao veza sa prošlim iskustvom i modela identiteta (vezano za tradiciju, pretke).

Dualizam - Dobro i zlo jednako postoji u svijetu; Del (Bog) i Beng (Đavo) jednako su važni i pojedinac bi trebalo da uzima u obzir i jedno i drugo.

Eternal present - vječna sadašnjost - prošlost nije važna, pošto je već prošla, a budućnost je poznata jedino Bogu, pa se, prema tome, računa samo sadašnjost.

Romani kriss - (običajna pravda, tradicionalni pravni sistem i pomirenje (ponovno ujedinjenje)).

Distributivna pravda, čija je namjena ne da kazni onog ko je kriv, već da nadoknadi štetu i osigura pomirenje između strana (svako je bio u pravu na svoj način, ili su obje strane bile djelimično u pravu).

Romska narodna nošnja

10

U Bosni i Hercegovini, kao i svugdje u svijetu, Romi ne posjeduju istu narodnu nošnju. Svaka skupina ima svoju nošnju i ona najčešće, pored tradicionalnih romskih elemenata nošnje, sadrži i elemente narodne nošnje većinskog naroda. Međutim, romska narodna nošnja uvijek mora imati one karakteristične elemente, a to je, prije svega, da su nošnje šarene i izuzetno bogate ukrasima.

Žensku narodnu nošnju karakterišu duge široke suknje (ciganke), sastavljene iz nekoliko dijelova, na kojima, uglavnom, prevladavaju cvijetni motivi.

Preko suknje se, oko struka, nosi šarena marama ili marama načinjena od nisko nanizanih dukata.

Uz suknje se nose košulje koje su, isto tako, sa šarenim, cvijetnim motivima. Na ženskoj nošnji prevladava crvena boja, jer je tradicionalno vjerovanje Roma da se urok i nesreća odbija mnoštvom vedrih, šarenih boja koje privlače sreću.

Muška narodna nošnja sastoji se od bijele, vezene košulje, crnih sara pantalona, dubokih čizama i kratkog prsluka.

Košulja i prsluk su najčešće izvezeni cvijetnim motivima, kao i traka na obodu šešira, koji je, također, dio tradicionalne muške romske narodne nošnje.

Običaji Roma odlikuju se posebnosću, ali se ne mogu primjeniti na njihovu čitavu populaciju podjednako. Nemaju sva „plemena“ istu definiciju o tome ko su i šta su Romi.

Ono što od jedne grupe može biti prihvaćeno kao romsko, za drugu može predstavljati nešto strano. Romska kultura je raznovrsna, sa puno tradicije i običaja, ali sva plemena, širom svijeta, imaju svoja sopstvena vjerovanja i principe. Bilo bi pogrešno generalizovati i pojednostavljivati sve običaje Roma.

Uprkos tome u šta neke grupe vjeruju, ne postoji ni jedno pojedinačno pleme koje sebe može nazvati “pravim” Romima.

Riječ “običaj” ne postoji u romskom jeziku; svi oblici i norme ponašanja, koje se tradicijom prenose, oni tumače riječima: “Naši stari su tako radili i mi radimo tako. Tako treba da bude”. Pa ipak, običaji prate Rome od kolijevke do groba i to:

- običaji o rođenju djeteta
- svadbeni običaji
- rođendani
- imendani
- posmrtni običaji
- pobratimstvo i posestrinstvo
- ramazan i Bajram
- krsna slava (Đurđevdan, Petrovdan, Velika Gospojina, Sveta Petka-Paraskeva, Sveti Arhangel Mihail, Sveti Nikola)
- godišnji praznici (Badnji dan, Božić, Vasilica, ispraćaj zime o Svetom Atanasu - 31. januar, Marta, Poklade uskršnjeg posta, Todorova subota, Tetka Bibija, Lazareva subota, Veliki petak, Uskrs, Dodole).

Za svakog Roma porodica je od temeljne vrijednosti. Pojedinaac, kao takav, manje je važan. Ovo bi se lako moglo potvrditi posmatranjem romskih običaja, pozdravljanja i međusobnog upoznavanja. („Sar si ti familija?“, ne pita se „Kako si ti?“, već „Kako ti je familija?“) ili pri prvom upoznavanju dvojice Roma pita se : „Ko san tu?“ („Ko si ti?“) pritom se misli na pleme „Vicu“, a ne na njegovo lično ime. U slobodnom prevodu : “Od kojih si ti?“.

Lice bez porodice manje je prestižno i drugačije se posmatra u zajednici od lica koje ima porodicu. Ali to nije značilo da su lica bez porodice isključena iz zajednice. Naprotiv, o takvim licima brinu drugi. Postupanje prema starijim Romima je krajnje humano i na zavidnom nivou. Ne postoji ni jedan slučaj u romskoj zajednici u kome je porodica smjestila starijeg Roma u neku instituciju. Takođe, skoro da ne postoji slučaj da Romkinja ostavi dijete u porodilištu.

Solidarnost je osnovni princip u romskoj porodici i zajednici. Ona je razvijana kao strategija preživljavanja i funkcionisala je kao takva, ne samo kao svakodnevna, nego mnogo više u vanrednim situacijama.

Primijećeno je da se Romi obraćaju jedni drugima sa “brate” i “sestro”, što je izraz osjećanja pripadništva istoj etničkoj zajednici.

Porodični odnosi su veoma naglašeni zato što na njima počiva snaga i status grupe u okviru plemena. Lako je razumjeti zašto Romi iskazuju svoju želju za “velikom porodicom” čak i u pjesmama i molitvama. Brakovi bez djece se smatraju nesrećom i često se završavaju razvodom.

Romi se ne kunu Bogom, već roditeljima ili članovima porodice koji su im najdraži. I danas je tako! Ako je neko htio da mu se vjeruje samo bi rekao: „Kunem se svojim ocem!“. Odmah se zna da je, u tom slučaju, ono što je izrečeno sušta istina.

Ukoliko neko od rodbine zavede ženu iz kruga porodice, to se smatra smrtnim grijehom. Ni rodbina ga više ne prima u svoje društvo.

S obzirom na činjenicu da Romi u vrlo ranom dobu stupaju u brak i kao vrlo mladi nemaju ni zaposlenje, ni poseban stambeni prostor, dakle, nemaju mogućnosti da zasnjuju svoj dom, oni su prinuđeni da žive u istoj zajednici sa roditeljima, u većini slučajeva sa roditeljima mladoženje. Time se stvara tip tzv. proširene porodice koja je karakteristična, ne samo za patrijarhalnu porodičnu zajednicu, nego i za siromašne slojeve.

Karakteristično je za proširenu porodicu postojanje autoriteta stariješine domaćinstva (najstariji u porodici, najčešće otac), pa se ta porodica može nazvati tipičnom patrijarhalnom porodicom. Romska porodica je inače brojna, prosječno sa četiri člana, a često i sa sedam i osam članova. Među brojnim članovima domaćinstva najviše je djece.

Muškarac, kao »hranitelj«, u porodici donosi odluke, dok je ženi ostavljena uloga majke i odgovornost za podizanje potomstva.

Položaj romske žene određen je »narodnim pravom« (običajem).

Romkinje se udaju veoma rano i uglavnom žive u porodici u kojoj vladaju strogi patrijarhalni zakoni. Supruga, koja je to postala kao dijete (udaje se kada joj je jedva 12-13 godina), prihvata dužnosti u porodici, od kojih je najvažnija, rađanje. Bez obzira što će to rađanje biti često, Romkinja time neće biti nezadovoljna, kao što se to može često sresti u nekim drugim etničkim grupama. Kada postane majka, Romkinja dobija viši društveni položaj i ugled u porodici, a starenjem postaje pravi autoritet u svojoj porodici. Ako je njen život ispunjen samo rađanjem djece, ona će djecu voljeti, a hranioca djece poštovati.

Odnos prema djeci koji je, takođe, vrlo specifičan i kod očeva, kao da je najvažnija spona u bračnim odnosima Roma. Općenito je uvjerenje da »Romi najviše na svijetu vole djecu«. Ovo uvjerenje proističe, između ostalog, i zbog toga što je gotovo nezamislivo vidjeti romsku porodicu bez djece i što je uočen izuzetno tolerantan odnos starijih prema mladom naraštaju. Iskazivanje ljubavi prema djeci svojstveno je i muškarcima i ženama, mlađim i starijim. Romska djeca se ne kažnjavaju, ne bar tako drastično kao djeca iz nekih drugih slojeva i najčešće posmatraču izgleda da su romska djeca prezaštićena. Ovaj »zaštitnički« stav prema djeci ne traje dugo. Već poslije 10-te godine on se mijenja i od djece se očekuje da se ponašaju kao odrasli. Tada počinju planovi o udaji ili ženidbi, kao i planovi o načinima sticanja sredstava za život.

U novije vrijeme situacija je drugačija, što se tiče izbora partnera. Mladi ljudi sami biraju partnere i u bračne zajednice stupaju iz ljubavi, te se odnos supružnika znatno mijenja.

U tim porodicama žene imaju drugačiji status. Nisu u podređenom položaju. Nasuprot tome, žene imaju prilično važnu ulogu u porodici, koja dopunjuje ulogu muškaraca Roma.

U porodicama Roma, jelo i kuhanje je stvar kojoj se posvećuje velika pažnja. Romi su, upravo zbog toga, poznati kao veliki gurmani. Muškarci, koji su radili kao muzičari, što je jedan od osnovnih romskih zanata, pošto bi u toku dana bili slobodni, rado bi ispraćali svoje supruge na pijacu, nosili im korpe i usput, zavisno od kupljenih artikala, planirali predstojeći objed. Od novca zarađenog u toku noći (u slučaju da je bilo dobrih mušterija) pravili su carske ručkove. Sve same đakonije, pa još i šampanjac pride (iz plehutih lončića). Kada bi se uveče našli ili imali pauze između svirki, uvijek bi jedno drugoga zapitali: šta ste danas kuhali? Odgovori su se najčešće mogli nazvati pravim malim takmičenjem. Svaki od njih bi, punih usta, ponosno govorio svoj tekst: „Što je moja žena skuhala sarmu...”, „Majka zna da napravi takvu supu...” itd. I zbog toga su često i odbijali veoma dobre ponude koje ne bi bile vezane za mjesto boravka s obrazloženjem: „Izvinite, molim vas, ja to ne mogu, ne podnosim strana jela“. Romi, kad nisu imali šta da jedu, postili su, a kada su imali šta da pristave na šporet, onda su praznovali.

Na vrhu njihovih jelovnika stajao je đuveč sa goveđim ili svinjskim pečenjem, sarme i noklice za đuveč. Među omiljenim jelima nalazili su se i trganci sa kupusom, odnosno tijesto sa krompirom, pače (pihtije), kulen, bumbariči. Poslije velikih praznovanja uslijedila bi, sutradan, glavobolja koju su uspješno liječili kiselom čorbicom od iznutrica i supom od kupusa. Njihove su žene čitava imanja skuhale u loncima, jer su Romi živjeli s geslom: „Niko pod glavom neće odnijeti ni novac, ni kuću“. Još i dan danas imaju običaj da samo svojim dobro ugojenim sunarodnjacima kažu – dobro izgledaš -, jer njihova sudbina je bila da im se boljitak ogledao u povećavanju tjelesne težine.

12.1 ROĐENJE DJETETA

Kada se dijete rodi, “uvodi” se u svijet presijecanjem pupčane vrpce. Prvo mu se na glavu stavlja crvena krpa, a zatim mu se crveni vuneni konac vezuje oko ruke i pravi mu se crvena hamajlija. Sve se to radi da mu se osigura srećno djetinjstvo i da se zaštiti od uroka. Poslije sedam dana sudjaje (urme) određuju sudbinu djeteta i majka ne smije da spava te noći, “da djetinja sreća ne bi zaspala”. Prema predanju, sudjaje žive na dvoru kraljice Kasali, koja “tka košulju dobre sreće”. Zajedno s kraljicom one su sagradile dvorac gigantske ptice Carani, koju proguta vatra svakih 999 godina, a ona se onda ponovno rađa iz pepela, kao feniks. Novorođenče treba najprije da posisa desnu dojku, zato što je u romskoj tradiciji desna strana “dobra strana”, srećna, prava strana. Mnogobrojni običaji prate život djeteta do puberteta, kada se raznim obredima uvodi u svijet odraslih. Zajednička im je odlika da jednako uvažavaju

i novorođenče i onu koja ga je na svijet donjela – majku. Čin rođenja, otac proslavlja tako što se obilazeći rodbinu sa prijateljima, veseli sa njima.

Romi obično imaju tri imena. Prvo zna samo majka. Daje se djetetu pri rođenju. Cilj je da se zbune zli duhovi tako što će se od njih skrivati pravo ime djeteta. Drugo se koristi u zajednici, a treće je često muslimansko ili kršćansko i koristi se samo pri kontaktu sa neromima.

12.2. SVADBENI OBIČAJI

Tradicijski stupanja u rani brak kod Roma održava se gotovo u svim krajevima gdje Romi žive. Najčešće, to su nezakonite bračne zajednice, budući da su mladenci maloljetni. Međutim, ustanovljeno je da se u novije vrijeme sve češće sklapanje braka legalizuje (vjenčanje kod matičara).

Romi su prije sklapali brakove samo između sebe. Praksa endogamije (brakova u okviru plemena), koja je i danas rasprostranjena, dio je romske tradicije. Stupiti u brak s nekim ko nije Rom, nekada je značilo isključenje iz romske zajednice. Taj okrutni običaj, međutim, bio je i način samoodržanja.

Do žene se dolazilo kupovinom, razmjenom ili, ponekad, mada rijetko, otmicom. Običaj kupovanja žena imao je izvanredno jak uticaj na život Kalderaša i Gurbeta i skoro ih je izolovao od drugih romskih plemena. Cijena plaćanja nevjeste zavisi od njene ljepote, vrijednosti, bogatstva porodice. To nije nikakva trgovina, nego samo simboličan način izražavanja poštovanja prema čistoći, to jest prema očuvanju nevinosti nevjeste i čuvanju nevjeste od strane njene porodice. Tradicionalno se praktikuje u zlatu, jer zlato predstavlja vrijednost i simbol časti i čistoće. U većini slučajeva, mlada se ne može ni kupiti, sve zavisi od roditelja, što znači da mladenci ne biraju supružnika, nego ga biraju roditelji i to predstavlja veliki problem. A to znači brz brak, ekspres razvod.

Postojao je i tip braka koji se nazivao “razmjena sestara”. Porodice su razmjenjivale nevjeste, što je sa novčanog gledišta (izraženog u dukatima) značilo da svako dobija onoliko koliko daje. Međutim, pošto nije uvijek bilo moguće izvesti ovakvu razmjenu, s vremenom je ona postepeno zamijenjena direktnom kupovinom i vrlo visokom cijenom.

Ako obje porodice smatraju da cijena nevjeste odgovara, onda roditelji obje strane postaju prijatelji; ako se cijena smatra pretjeranom, onda roditelji nevjeste postaju “stranci” za mladoženju i njegovu familiju.

Cijenu, u većini slučajeva, određuju drugi a ne roditelji, što znači zvanice.

Svadba je kod Roma značajan obred kojim se zasniva brak, koji je, u osnovi, više društveni nego individualni čin. Svadbi prethodi prošnja nevjeste. Provodadžije prethodno obave dogovor o prošnji. Na prošnju se nosi zlatni nakit. Tom prilikom se ugovara datum svadbe i pojedinosti oko toga. Ukoliko bi mlada prije svadbe pobjegla za mladoženju, naknadno bi se pravio “mir” i ugovarala svadba. Takvi slučajevi su se često završavali i bez svadbe, ili bi svadbu pravili samo roditelji mladoženje, jer mlada nije dobila blagoslov od svojih roditelja. Svadba je obavezna,

ali u slučaju kada mlada ne pita roditelje za odobrenje teško dolazi do pomirenja. U većini slučajeva, mladoženjini roditelji moraju platiti veću cijenu pa, u takvim slučajevima, nekada takvo sklapanje braka završi i krvavo.

Na dan svadbe, kod mladoženje se okuplja svadbena povorka koja odlazi po mladu. Kod mlade su njeni gosti, bliža familija, prijatelji.

U tradicionalno romskoj svadbi, u nekim krajevima, mladoženja ulazi u kuću mlade i „prstenuje“ mladu. On kleči na lijevom koljenu, a mlada na desnom, okrenuti licem licu. U jednoj posudi se nalazi voda, maramica, a ispod maramice prsten koji mladoženja poklanja mladoj. Mlada i mladoženja stavljaju ruke ispod maramice, mladoženja joj stavlja prsten, a zatim se u zrak baca maramica i voda iz posude, sve za sreću mladenaca.

Kum stavlja komadiće hljeba na njihova koljena i posipa ih solju. Mladoženja ustima uzima hljeb sa koljena mlade, a ona sa njegovog. Dok jedu hljeb, kum pjeva: “Neka vas prati dobra sreća, čak i da hljeb i so postanu neprijatelji, vi živite u sreći i slozi”. Poslije toga, mladoženja izlazi iz kuće, a mladu izvodi brat.

Mladoženja ili kum, simbolično, da drugi ne vide o kojem iznosu se radi, daje novac bratu mlade i svatovi odlaze na svadbeno veselje, koje može da traje i po nekoliko dana .

Na veselju se prvo svira kolo koje povede svekrva, zatim se mjenjaju ostali članovi porodice.

Pri tome se muzika bogato nagrađuje novcem. Najviše se svira čoček, koji je tradicionalno romsko kolo.

U romskoj zajednici, nevinost je ključna za neudatu ženu. Radi toga, kod mladoženje, ujutru rano, prije svitanja, pale se vatre i svira muzika da probudi mladu. Pale se košulje u znak radosti što je mlada bila "čestita". Ako mlada nije bila "čestita", veselje bi izostalo, često se i izrodi u svađe i tuče, a nevjesta bi se vraćala roditeljima.

Danas je nešto više brakova koji se sklapaju između Roma i neroma. Međutim, smetnja sklapanju braka nije samo etnička pripadnost. Kod Roma su vrlo značajne rodbinske veze i one, ako postoje, predstavljaju glavnu smetnju za sklapanje braka.

To se još usklađuje i prema konfesijama kojima Romi pripadaju. Tako, svi Romi muslimanske vjere pridržavaju se propisa Kur'ana, a svi hrišćani odredaba hrišćanske crkve.

12.3. POSMRTNI OBIČAJI

Smrt, pored rođenja, jeste jedan od ključnih događaja na životnom putu ljudi. Ona je individualni "udes", zatvaranje biološkog kruga i uronjavanje u "plavetnilo neba". Istovremeno, ona je i osoben lični i društveni čin, koji nam otkriva ekonomski, klasni, običajni, vjerski i etnički status osobe koja je umrla. Predsmrtni, smrtni i posmrtni običaji stvaraju kulturu smrti.

Posmrtni običaji potiču iz mnogih vjerovanja i praznovjerica. Konkretni pogrebni čin je obično onakav kakvoj je vjeroispovijesti pokojnik pripadao, šta nalaže (islam, katoličanstvo, protestantizam...), ali, pored toga, postoje i običaji koji su vezani za vjerovanja Roma od kojih je najjače vjerovanje u vampire.

12.4. BIBIJAKA I CRNA SARA

Među mnogim običajima ističu se svečanosti vezane za Bibijaku i Crnu Saru, koje obje vode porijeklo od indijske boginje Durge. Njih slavi samo nekoliko plemena (Gurbeti, Kalderaši, Kalesi), dok su Romi muslimani potpuno zaboravili ovo božanstvo. U Bosni i Hercegovini živi veliki broj romskih

porodica, tzv. "bijelih Cigana" od kojih ni najstariji ne znaju romski jezik niti svoje nekadašnje običaje i božanstva. Poodavno su primili Islam i ponašaju se u skladu kako ta religija nalaže.

Bibijaka je božanstvo koje živi u šumi ili u visokim planinama, veća je od običnih smrtnika i blista kao da je od suhog zlata. Leti nevidljiva noću, ulazi u kuće i čerge i prikazuje se samo izabranoj nekolicini poštenih ljudi. Zamišlja se kao bogata i prelijepa, nikad ne govori, ne jede, ne pije. Ako negdje zavlada bolest, ona dolazi i odnosi bolesnog. Ali ako Rom odsiječe i pojede uho psa, mačke ili praseta, ona ga ne može dodirnuti. Bibijaka se slavi u martu.

Crna Sara se slavi u maju, kada hodočasnici iz cijelog svijeta dolaze u Sent Mari de la Mer, na jug Francuske. Crna Sara se iznosi iz talasa, dok se Bibijaka slavi oko neke vočke, obično kruške, koja se onda naziva Bibi, po boginji. Prije proslave drvo se ukrašava cvijećem i crvenim trakama, a na dan svetkovine, na zemlju oko drveta, stavi se posna hrana (riba, riža, grah itd.) i alkoholna pića. Svetkovina počinje paljenjem svijeća i pjevanjem molitvi ("Za zdravlje Bibijake i sreću Roma!"). Onda domaćin proslave, svake godine drugi, služi muškarce, žene i djecu hranom i pićem. Oni ga blagosiljaju, a on im blagoslov uzvraća. Onda ljudi odlaze kućama i nastavljaju slavlje do mraka, kada se svi okupljaju na večeri kod domaćina proslave.

Božić (Prozuk), Đurđev te Aliđun su praznici koje, na neki način, obilježava i bošnjački narod. Riječ je o staroslavenskim praznicima koje su Slaveni pokrštaivanjem preobukli u drugo ruho ne želeći se odreći stare paganske prošlosti. Tako da je Božić, zapravo, praznik boga Sunca, Đurđev boga Peruna, a Aliđun božanskog Gromovnika. Što se tiče Jurjeva ili Đurđevdana, on je najvećim dijelom romski praznik. Možda, upravo zbog toga, ostalo je najviše sačuvanih vjerovanja i obreda na ovaj dan uzimajući u obzir da je upravo ovaj narod najviše poznat po svojim gatanjima i vraćanjima.

12.5. ĐURĐEVDAN, ĐURĐEV (HERDELEZ)

Đurđevdan, "romsku slavu", 6. maja slave gotovo svi Romi, čak i oni koji su primili muslimansku vjeru i običaje (taj običaj se udomačio i među muslimanskim dijelom stanovništva). Romi ovaj praznik zovu Herdelez ili Đurđevdan. Herdelez je naziv za ovaj praznik prema svecu Hidir Elezu.

Za ovaj dan se specijalno čisti kuća, po mogućnosti se i okreči. Kupuju se cipele, šiju i kupuju haljine, odijela i ostala odjeća za ljetnu sezonu.

Đurđev je dan, zapravo blagdan, kojim se obilježava dolazak i početak ljeta. Narod je ranije godinu dijelio na dva perioda: zimski, koji je počinjao

s Kasumom ili Mitrovdanom (8. novembra po gregorijanskom kalendaru), te ljetni, koji je počinjao sa Đurđevom. U okviru zimskog perioda, izd-
vajalo se više dužih ili kraćih perioda (Zehmerija, Hamsin, Mačije huke,
Babine huke, Goveđa zima) i datuma (prvo, drugo i treće džemre, itd.), a
uzimalo se da proljeće nastupa s Blagoviješću (7. april). Prekretnicu ljet-
nog perioda predstavljao je Aliđun ili Ilindan (2. augusta), a početak jeseni
bio je period tzv. Miholjskog ljeta, oko Miholjdana (12. oktobra).

Uglavnom, Đurđev je smatran danom proljeća i ljeta, danom kada se
slavi život i priroda, pa, stoga, nije ni čudo da je ovaj dan igrao veliku ulogu
u životu mladih, prvenstveno djevojaka. Najviše običaja i jeste vezano za
mlade, odnosno za djevojke. Najljepši od njih je skupljanje vode kojom su se
djevojke kupale.

Slavlje počinje 4. maja uveče i traje cijele noći u igri, pjesmi i veselju. Pale
se vatre i sjedi se uz vatru do zore, pa se ujutru 5. maja ide na uranak. Na uranak
se odlazi na livadu, na kojoj izvire potok. Ujutru se na izvoru obavlja obredno
umivanje, branje vrbovih grančica, kako bi se okitila kuća ljekovitim travama,
znanih i neznanih, za đurđevdansko jutarnje umivanje. Poslije uranka, odlazi
se na pijacu i kupuje đurđevdansko jagnje. To je dan za kupovinu jagnjadi.
Jagnje se bira lijepo i bijelo. Crno jagnje, vjeruje se, donosi nesreću. Što je jag-
nje veće i deblje, to je ugledniji domaćin. Jagnje se donosi kući živo i predstavl-
ja radost za djecu i ukućane. Za jagnje se blagosilja: "Nek ovel bahtalo" (Neka

je srećno). Jagnje se kolje te večeri ili ujutru na sam dan Đurđevdana. Kada se dođe kući sa đurđevdanskim jagnjetom, kuća i dvorište se okite vrbovim grančicama, simbolom zdravlja i plodnosti. Uveče, uoči Đurđevdana, u većini krajeva Bosne, skupljala se “omaha”, vodena pjena sa slapova ili vodeničkih kola, a ponegdje se voda donosila sa izvora. Djevojke su, također, dan uoči Đurđeva, brale miloduh, kojeg bi navečer stavile u prikupljenu “omahu” i na Đurđev, u zoru, tom vodom prale tijelo i lice. No, kod mladića je postojao običaj da krađu miloduh od djevojaka, odnosno da pokušavaju krasti, jer su djevojke, opet, organizirale svojevrstne straže. Ponegdje, djevojke su zorom išle na izvor i tamo se kupale, ali uglavnom se voda donosila kući.

Ujutru, 6. maja, na Đurđevdan, djeca bi se budila “batinama” od dri-jenovog pruta ili bi se udarala žarom po tabanima, a onda bi se kupala vodom koja je prethodni dan zahvaćena sa omahe, a u kojoj je prenoćio miloduh, ruža, znane i neznane ljekovite trave, razno drugo bilje, poljsko cvijeće i crveno jaje. To se ostavi da prenoći ispod drveta u dvorištu ili ispod ruže u bašti. Uz kupanje, lice djeteta se trlja crvenim jajetom, da dijete bude zdravo i crveno poput crvenog jajeta.

Na sam dan Đurđeva, išlo se na teferiče (izlete), uglavnom pored izvora ili rijeka. Iako se na teferiče išlo uglavnom porodično, omladina se na njima posebno zabavljala - poznati su đurđevski vašari.

U nekim krajevima, postojao je običaj da se u dvorištu pred kućom pale dvije vatre ili postavljaju dvije “žiške” žara, između kojih bi prolazili ukućani i bio provođen “mal” (stoka), radi zaštite od uroka i zmija. Krupnoj stoci se, također, u rogove uvirtala tisovina. Na Đurđev se, inače, izbjegavalo bilo šta raditi, posebno krupnije poljoprivredne poslove, niti dovlačiti nešto kući (vjerovalo se da bi time na kuću navalile zmije), dok je, s druge strane, postojalo vjerovanje da ne valja spavati preko dana na Đurđev, jer će onaj ko to bude činio, biti pospan tokom cijele godine. Isto se govorilo i za onog ko ujutro prespava i ne urani na Đurđev.

Taj dan se kolje jagnje. Jagnje se kolje prije izlaska sunca. Prvo se glava porodice zahvaljuje Bogu što ih je sačuvao u toku zime, a zatim okreće jagnje u pravcu sunca i nude mu vodu do klanja. Ovo se čini da bi jagnje oprostilo što će biti zaklano. Kada sve ovo uradi, domaćin maže krvlju zaklanog jagnjeta čelo svakog ukućanina, mete kuću jagnjećom kožom, a samo jagnje ukrašava vrbovim grančicama. Romi vjeruju da jetra jagnjeta, zaklanog na Đurđevdan, ima magičnu moć.

Kada se jagnje ispeče, pred ručak se podijeli nekoliko tanjira (neparan broj), sa parčetom jagnjećeg pečenja, mlada paprika, mladi krastavac, mladi luk, crni i bijeli i ostalo mlado povrće, parče hljeba i dezert. Od svega onog što je na đurđevdanskoj trpezi, stavi se malo i u tanjire za mrtve, prije nego što se sjedne za sto. Ljudi koji su u žalosti i koji tuguju za svojim mrtvima, ne

jedu mladog mesa niti mladog voća i povrća dok na Đurđevdan ne udije za svoje mrtve.

Pored jagnječeg pečenja, specijalitet đurđevdanske trpeze je i jagnjeća sarmica-bumbarići, kulen (lojana jagnjeća košuljica napunjena sjeckanom iznutricom, rižom, mladim lukom i dobro začinjeno).

Prvog dana Đurđeva se ne ide u goste. Svako slavi u svojoj kući. Poslijepodne se obuku nova odijela i porodično se prošetala gradom. Ljudi se međusobno pozdravljaju sa "Bahtalo Herdelezi" (Srećan Đurđevdan). Drugog i trećeg dana se odlazi u goste. Kaže se da Đurđevdan traje dok traje jagnje. Jagnjeća glava se jede trećeg dana.

Postoji vjerovanje da će se, ako ne zakolju jagnje za Đurđevdan, te godine desiti neka nesreća u kući.

Uoči Đurđeva, kod djevojaka su postojale i brojne gatke, koje su se uglavnom odnosile na stvari vezane za njihovu udaju. Tako bi se, na primjer, koncem podvezivala stabljika koprive ili pero od mladog luka u baščama, pa bi se ujutro, na Đurđev, gledalo na koju se stranu podvezani i sasušeni dio biljke savio - sa te će strane doći budući mladoženja. Isto tako, djevojke su u tepsijama i drugim posudama palile barut, pa bi, po kretanju dima, gatale s koje će strane doći njihov budući muž. Također, slično se činilo i sa bacanjem stare izgažene cipele („hljate") ili opanka preko kućnog krova - ujutro bi se gledalo na koju stranu je okrenut vrh cipele i s te bi strane, kao, trebao doći budući đuvegija. Osim pravca iz kojeg će njihov budući muž doći, djevojke su gatale i njihova imena. Uvečer, uoči Đurđeva, razapele bi tamni konac preko ulice ili sokaka, pa ako prva osoba koja naiđe bude, recimo, neki Alija - onda se gatalo da će i djevojčin budući mladoženja biti neki Alija, itd.

Pored Romkinja, koje su sve ovo činile, i druge djevojke u Bosni i Hercegovini su imale svoje obrede vezane za Đurđev.

Mlade Bošnjakinje u Skender-Vakufu su nekad ranile da u zoru Đurđeva, prije sunca, donesu one vode koja je na mlin i badanj navalila, pa se tom vodom umiju govoreći: "Kako god se ova voda na mlin navaljivala, onako momci meni navaljivali".

U Žepču, u jutro Đurđeva, uhvate djevojke omahe pa se u njoj okupaju ili bar umiju, da se te godine momci oko njih omahuju.

U Velikoj Kladuši djevojke, uoči Đurđeva, hvataju omahu i nose je kući da se u zoru Đurđeva prvo umiju rosom pa onda omahom, kako bi im lice ostalo bijelo k'o kapi omahe.

Na Đurđev, prije sunca, djevojka nakiti svih deset prstiju na ruci cvijećem, sastavi prste tako da jagodice jedne ruke taknu jagodice druge i pogleda u svog đuvegiju govoreći: "Ja te gledam kroz sve prste a ti mene kroz svoje srce". Onda to cvijeće sastavi u buket, obnese oko momka tri puta, pa, ako je moguće, daga momku. Ako momak cvijeće sam zatraži treba mu ga dati.

12.6. VASILICA (VASILI)

Vasilica se slavi 14. januara na dan Svetog Vasilija Velikog. To je i pravoslavna Nova godina. Pretpostavlja se da su Romi muslimanske vjeroispovjesti, ovaj praznik preuzeli od Roma pravoslavne vjeroispovjesti koji ga slave po vjerskoj tradiciji.

Za Vasilicu se kolje isključivo živina: ćurke, guske, kokoši, i drugo. Može da se kolje neograničen broj živine, prema veličini i materijalnom stanju porodice kao i prema broju gostiju koji će biti na slavi, ali je najvažnije da broj zaklane živine bude neparan.

Živina se kolje 12. ili 13. januara uveče, neki to čine i 13. ili 14. prije svitanja u zavisnosti od naslijeđene tradicije u porodici. Klanje živine obavlja domaćin sa još jednim članom porodice koji mu pomaže. Živina se kolje satarom na trupcu, pri čemu se glava živine okreće prema istoku. Oni koji obavljaju klanje moraju biti čisti (okupani). Ovaj čin ima karakter obreda i predstavlja ostatke paganskih vjerovanja kod Roma. Velika je radost da živina bude što deblja jer će, onda se vjeruje, i godina biti berićetna. Zato se nekada živina kupovala mnogo ranije, tako da za Vasilicu bude ugojena, što je veliki ponos za domaćina.

Na Vasilicu, 14. januara, ujutro, polaženik ulazi u kuću. Kuću posipa novcem, zrnevljem raznih žitarica, grahom, rižom, uz želje da domaćinima sve nabrojano rodi u izobilju. Ukućane lupka po glavi vrećom u kojoj se sve to nalazi uz čestitku: "Bahtali Vasilica", što znači: "Srećna Vasilica", uz pozdrav: "Ov sasto" (Da si živ i zdrav). Polaženik je obično neko dijete iz komšiluka ili iz rodbine. Ono se daruje novcem i slatkišima. Ako je prethodna godina bila uspješna, vodi se računa da polaženik bude isti kao i prošle godine da bi i ta godina bila srećna i berićetna, poput prethodne.

Uveče, 14. januara, pravi se večera. Od jela se za ovu priliku sprema čorba, punjene paprike sa živinskim mesom i podvarak. Pored toga, za predjelo se služe i pihtije (pače), a kao desert baklave i ostali slatkiši. Pije se vino i rakija. Prvog dana se na večeru ne zove niko. Slavi se u krugu porodice.

Drugog dana Vasilice odlazi se u goste. Trećeg dana praznika, pravi se pilav ili grah sa živinskom iznutricom za ručak. Mijesi se pogača u koju se stavlja dukat ili metalni novčić. Za ručkom, ukućani lome pogaču. Smatra se da će onaj kome pripadne novčić biti cjele godine srećan i berićetan što se tiče novca.

Posljednjih godina, u Bosni i Hercegovini Vasilica se obilježava u prestižnim restoranima i hotelima uz najpopularnije pjevače i muzičare. U brojnim gradovima se, upravo za Vasilicu, organizuje popularni "Bal Roma", gdje se biraju najljepše Romkinje i prezentuje bogat kulturno-umjetnički program.

12.7. ALIĐUN

Aliđun je romski praznik koji se slavi 2. augusta i predstavlja prekretnicu ljetnjeg perioda. Za Rome je taj dan značajan, jer sumiraju svoje uspjehe i nespjehe, zaradu i gubitke koju su ostvarili tokom ljeta i počinju pripreme za zimu. Posebnu simboliku za Rome imaju čergare, koji se tog dana, sa svojim čergama, skupljaju na istom mjestu, slave i „svode račune“. Na sve strane se lože vatre, peku jagnjad, igra se, pjeva i veseli.

Ovaj praznik slave i muslimani (Aliđun) i pravoslavci (Ilindan).

S Aliđunom, narodna tradicija povezuje i islamizaciju, što se ogleda naročito u izreci „Do podne Ilija, od podne Alija“. A jedna crkvice svetog Ilije u Brusi (Daud manastir) dobila je novu svetost. Ukopom sultana Osmana u njoj, postala je ne samo sveto mjesto za muslimane, već i nacionalno osmansko svetište. Pri tom, nikad nije bila džamija, jer su je njene male proporcije i kružna osnova predodredile za turbe.

U muslimanskom svetkovanju Aliđuna - Ilindana - došle su do izražaja staroslovenske paganske tradicije povezane s kultom sunca, gromova i kiše. Narodni teferiči i dove održavani su na Aliđun često „na kakvim visovima“. „Turci u Bosni“ - piše 1872. godine G. Vuković - „na dan našeg Svetog Ilije imaju neku slavu, neko veselje. Oni izlaze na najviša i najveća brda i tamo noće, lože vatre, piju, puškaraju, Bogu se mole“.

Za Aliđun se organizuju vašari i proslave koje traju po cijeli dan i do dugo u noć. Aliđun se proslavlja pjesmom i svirkom, organizuju se konjske trke i borbe bikova.

Gotovo u svakom od prethodnih dijelova naglašeno je da postoji ogromna razlika među samim Romima. Ono što je tačno za svo stanovništvo, tačno je i za Rome: izjednačavanje nikada nije tačno i razlike između pojedinaca su veće nego razlike između etničkih grupa. Romi žive u različitim okruženjima, govore različitim jezicima i različitim dijalektima romskog jezika, mogu se naći na svih pet kontinenata i usvojili su mnoge običaje većinskog stanovništva zemalja u kojima žive. Angažirani su u brojnim zanimanjima, pripadaju različitim religijskim grupama i njihovo finansijsko i obrazovno stanje, također, zavisi od osobe do osobe, od grupe do grupe i od opšte situacije u zemlji u kojoj žive, kao i kod svakog drugog građanina.

Ipak, što se tiče romske problematike, tu postoje dva sloja. Jedan je onaj sloj koji bi se odnosio na očuvanje nacionalne i jezičke posebnosti Roma, a drugi se odnosi na one koji nisu uključeni u društvenu zajednicu i kojima to treba omogućiti. Ali, kod njih je primarno da im se osigura da mogu koliko-toliko normalno živjeti i da im se omogući pohađanje škole, kao prvi uslov, kako bi se izašlo iz nevolja u kojima su.

I u obrazovnim institucijama, Romi su često izloženi raznim oblicima prikrivene i javne diskriminacije od pojedinih nastavnika, školske uprave ili, pak, od djece i roditelja većinske zajednice, počevši od sjedenja u posljednjoj klupi, preko negativnog odnosa prosvjetnog kadra i roditelja pa do odbijanja druge djece da se s njima igraju i druže, verbalnih i fizičkih napada.

U ovakvoj sredini, Romi se ne osjećaju prihvaćenim što ima za posljedicu navodno dobrovoljnu izolaciju, koja im, opet navodno, odgovara za takav način života. S druge strane, predrasude većinskog naroda čine da i romska zajednica formira svoje negativne stavove prema većinskom narodu, pa se, ponekad, svako nepoželjno ponašanje pripadnika većinskog naroda tumači kao čin diskriminacije.

Romi su izloženi procesu asimilacije (kulturno i političko prilagođavanje jedne etničke ili socijalne grupe drugoj, obično utapanje manjinskih kultura

u većinsku) od strane društva, čemu i sami doprinose u želji da se zaštite. Vjerujući da će preuzimanjem identiteta pripadnika većinskog stanovništva obezbijediti bolji život, neki se odriču svojih korijena - maternjeg jezika, tradicije i kulture.

Provođenjem određenih stručnih i društvenih aktivnosti znatno bi se doprinijelo pozitivnoj promjeni stavova nastavnika, vršnjaka i članova šire društvene zajednice prema uključenosti Roma, kako u redovni odgojno - obrazovni sistem, tako i u društvo uopšte.

Jedna od aktivnosti, koja je poduzeta u cilju boljeg poznavanja i razumijevanja života Roma, njihove istorije, kulture i tradicije, a samim tim i njihove bolje uključenosti u sve sfere društvenog života, je i ova knjiga koju upravo čitate.

Da bi se bar donekle spriječili stereotipi i negativan odnos prema Romima, potrebno je poduzeti slijedeće korake:

1. Identifikacija i upis romske djece u matične knjige, a zatim u predškolske ustanove i škole;
2. Promjena zakonske regulative o potpunijoj integraciji romske djece u redovne osnovne škole;
3. Promjena Nastavnog plana i programa uz uvrštavanje tema prilagođenih romskoj djeci, s ciljem promovisanja različitosti i tolerancije;
4. Provođenje individualnog rada koji omogućava nastavniku da upozna dijete kao kompletnu bio-psiho-socijalnu strukturu i na taj način prepozna njegove posebne obrazovne, društvene i emotivne potrebe;
5. Stalna edukacija nastavnika, putem seminara, stručnih i naučnih skupova, što će nastavnicima omogućiti da steknu više znanja o romskoj djeci i tako budu tolerantniji i otvoreniji prema njima;
6. Otklanjanje pogrešnih predstava i diskriminatorskog odnosa prema romskoj djeci u školskom i vanškolskom okruženju;
7. Povećanje zastupljenosti romskog nastavnog osoblja;
8. Provođenje kampanje radi upoznavanja ljudskih prava kod svih subjekata društvene zajednice;
9. Utjecanje na povećanje samopouzdanja kako kod nastavnika, tako i kod romskih učenika;
10. Implementacija i praćenje realizacije Plana akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini, čime se želi postići promoviranje sisitemskih promjena koje će dovesti do zadovoljenja obrazovnih potreba nacionalnih manjina; uključivanje historije, kulture i književnosti nacionalnih manjina u redovne nastavne planove i programe i očuvanje identiteta, kulture i jezika nacionalnih manjina;

11. Istraživanje u vezi s tradicionalnim zanimanjima Roma;
12. Organizovanje kurseva o romskoj istoriji, kulturi i tradiciji;
13. Televizijski i radio programi, na romskom jeziku, o tradiciji i običajima Roma;
14. Organizovanje treninga za romske i neromske kulturne radnike - političare u vezi sa stvarima koje se odnose na oblasti kulture Roma;
15. Zakonsko regulisanje prava Roma i provođenje tih zakona u praksi.

Sve nabrojano je samo dio aktivnosti koje treba poduzeti za poboljšanje položaja Roma.

POZNATI ROMI, RAZVRSTANI PREMA ZEMLJAMA U KOJIMA ŽIVE ILI SU ŽIVJELI

BJELORUSIJA:

1. Valdemar Kalinjin (Valdemar Kalinin) - pisac

BUGARSKA:

2. Hristo Stoičkov (Hristo Stoichkov, rođen 1966.) - fudbaler

VELIKA BRITANIJA:

3. Džek Bauers (engl. Jake Bowers, rođen 1972.) - novinar
4. Džordž Bramvel Ivens (engl. George Bramwell Evens) - novinar
5. Bartli Gorman (engl. Bartley Gorman, 1944 – 2002.) - bokser
6. Henri Vorton (engl. Henry Wharton, rođen 1967.) - bokser
7. Luis Dauti (engl. Louise Doughty, rođen 1963.) - pisac i kritičar
8. Dejvid Eseks (engl. David Essex, rođen 1947.) - pop pjevač i glumac, bivši predsjednik Ciganskog savjeta Velike Britanije
9. Fredi Istvud (engl. Freddy Eastwood, rođen 1983.) - fudbaler
10. Majkl Kejn, ser (engl. Sir Michael Caine, rođen 1933.) - glumac
11. Deni Lejn (engl. Denny Laine, rođen 1944.) - gitarista, tekstopisac i pjevač
12. Albert Li (engl. Albert Lee, rođen 1943.) - gitarista
13. Džem Mejs (engl. Jem Mace, 1831 – 1910.) - bokser
14. Džon Roberts (engl. John Roberts, 1816 – 1894.) - muzičar
15. Martin Tejlor (engl. Martin Taylor, rođen 1956.) - gitarista
16. Džoni Frenkem (engl. Johnny Frankham, rođen 1948.) - bokser
17. Rebi Hauel (engl. Raby Howell, 1869 – 1937.) - fudbaler
18. Bob Hoskins (engl. Bob Hoskins, rođen 1942.) - glumac
19. Čarli Čaplin, ser (engl. Sir Charles Chaplin, 1889 – 1977.) - glumac
20. Henri Džozef Vud, ser (engl. Sir Henry Joseph Wood, 1869-1944.) - muzičar

MAKEDONIJA:

21. Esma Redžepova - pjevačica

NJEMAČKA:

22. Filomena Franc (Philomena Franz) - spisateljica

RUSIJA:

23. Aljoša Dmitrijevič (rus. Алёша Дмитриевич, 1913 -1986.) - muzičar, plesač i pjevač
24. Mihail Erdenko (rus. Михаил Эрденко, 1885 -1940.) - violinista
25. Ljubov Pankova (rus. Любовь Панкова, ođen 1925.) - naučnik, biolog
26. Natalija Pankova (rus. Наталья Панкова, 1924-1991.) - naučnica, hemičarka
27. Nikolaj Pankov (rus. Николай Панков, 1895-1959.) - novinar, pjesnik
28. Olga Pankova (rus. Ольга Панкова, 1911-1983.) - pjesnikinja i novinar
29. Dijana Saveljeva (rus. Диана Савельева, rođena 1979.) - pjevačica
30. Nikolaj Sličenko (rus. Николай Сличенко, rođen 1934.) - pozorišni glumac
31. Stepanida Soldatova (rus.Степанида Солдатова, 1787-1822.) - pjevačica i plesačica
32. Vadim Kolpakov (rus. Вадим Колпаков, 1981.) - gitarista
33. Vladislav Demeter (rus. Вадим Владислав Деметер - aktivista
34. Nikolaj Erdenko (rus. Николай Эрденко, 1945 - 2006.) - violinista i pjevač
35. Mihail Žemčužnij (rus. Михаил Жемчужный – младишии) - gitarista
36. Valjentina Ponomarjova (rus. Валентина Пономарёва, rođena 1939.) - pjevačica
37. Dmitrij Buziljov (rus. Дмитрий Бузылёв, r. 1957.) - pozorišni glumac i pjevač
38. Ivan Rom - Ljebedev (rus. Иван Ром - Лебедев, 1903 – 1989.) - pisac i glumac
39. Džura Mahotin (rus. Джура Махотин) - pisac i pjevač

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE:

- Sesilija Voloh (engl. Cecilia Woloch) – spisateljica i pjesnikinja
- Elvis Presli (engl. Elvis Presley, 1935 – 1977.) - pjevač
- Riki Li Džouns (engl. Rickie Lee Jones, rođen 1954.) - pjevač i tekstopisac

SLOVAČKA:

- Elena Lackova (Elena Lacková, 1921 – 2003.) - spisateljica

SRBIJA:

- Šaban Bajramović - pjevač
- Janika Balaž (Janika Balázs, 1935 – 1988.) - muzičar

- Jovan Damjanović - političar
- Rajko Đurić - pisac, filozof
- Alija Krasnići (rođen 1952.) - pisac i pjesnik
- Boban Marković - muzičar
- Siniša Mihajlović - fudbaler
- Ljiljana Petrović - pjevačica
- Džej Ramadanovski - pjevač
- Bajram Severdžan - glumac

UKRAJINA:

- Katarina Polok (Katarzyna Pollok) - slikarka i skulptorka

FRANCUSKA:

- Erik Kantona (fr. Éric Cantona, rođena 1966.) - fudbaler

HRVATSKA:

- Aljoša Asanović (Aljoša Asanović, rođen 1965.) - fudbaler
- Dunja Rajter (Dunja Rajter, rođena 1941.) - glumica i pjevačica

CRNA GORA:

- Dejan Savićević (rođen 1966) - fudbaler, trener

ŠPANIJA:

- Kamaron de la Isla (šp. Camarón de la Isla) - igrač flamenka
- Lola Flores (šp. Lola Flores) - pjevačica i igračica flamenka
- Hoakin Kortes (šp. Joaquín Cortés) - igrač flamenka svjetskog glasa
- Dijego de Sigala (Diego El Cigala) - pjevač flamenka
- Hose Antonio Rejes (šp. José Antonio Reyes) - španski fudbaler
- Hesus Navas (šp. Jesús Navas) - španski fudbaler

LITERATURA:

1. Acković, D. (2001.) - Nacija smo a ne Cigani, Rominterpress, Beograd
2. Anonimus (1998.) - Obrazovanje i kultura Roma - rasprava, Romi u Hrvatskoj danas, Zbornik izlaganja i rasprava, Okrugli stol održan 26. i 27. lipnja 1997. godine, Izvori, Zagreb
3. Erickson, J. i sur. (2001.) - Nismo naučile/i, tako smo živjele/i, Medica Infoteka, Zenica
4. Hrvatić, N. (1998.): **Kultura i izobrazba Roma, Romi u Hrvatskoj danas, Zbornik izlaganja i rasprava**, Okrugli stol održan 26. i 27. lipnja 1997. godine, Izvori, Zagreb
5. Jašić, N. (2001.) - Stari niški Romi, Komrenski sociološki susreti, Niš
6. Kukić, S. (2000.) - Položaj Roma u BiH, Izvještaj o humanom razvoju - BiH 2000.
7. Macura, M. (2000.) – Cigani / Romi u prošlosti i danas, Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 16. i 17. decembra 1996. godine, Sanu, Beograd
8. Merino, P. (1998.) - Lokalne i međunarodne organizacije u zaštiti prava Roma, Romi u Hrvatskoj danas, Zbornik izlaganja i rasprava, Okrugli stol održan 26. i 27. lipnja 1997. godine, Izvori, Zagreb
9. Mitrović, A. (2000.) - Društveni status Roma, Cigani / Romi u prošlosti i danas, Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 16. i 17. decembra 1996. godine, Sanu, Beograd
10. Predlog strategije unapređivanja obrazovanja Roma u Republici Srbiji (2003.)
11. Radačić, N (1998.) - Sve manjine u Republici Hrvatskoj imaju ista prava i iste pravne mogućnosti, Romi u Hrvatskoj danas, Zbornik izlaganja i rasprava, Okrugli stol održan 26. i 27. lipnja 1997. godine, Izvori, Zagreb
12. Radačić, N. (1998.) - Obrazovanje i kultura Roma - rasprava, Romi u Hrvatskoj danas, Zbornik izlaganja i rasprava, Okrugli stol održan 26. i 27. lipnja 1997. godine, Izvori, Zagreb
13. Rumbak, I. (2007.) - Strategija obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj, Landeks, Zagreb
14. Stajić, S. (2001.) - Grejački Romi, Komrenski sociološki susreti, Niš
15. Šiber, I. (1998.) - Obrazovanje i kultura Roma - rasprava, Romi u Hrvatskoj danas, Zbornik izlaganja i rasprava, Okrugli stol održan 26. i 27. lipnja 1997. godine, Izvori, Zagreb
16. Vantić -Tanjić, M.(2007.) - Stavovi nastavnika prema integraciji romske djece usporenog kognitivnog razvoja, doktorska disertacija, Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

»Ako najzdraviju biljku posadimo na nezdrav teren, ta biljka neće uspjeti. A biljku treba negovati, ako očekujemo nešto bolje, moramo je pravilno kultivisati da bi sutra bila kako treba.»

Anonimus

Udruženje „Bosanski savjet za pomoć“

Mirze Delibašića 9,
75000 Tuzla, Bosna i Hercegovina

Tel./fax: +387 (0) 35 257 330, 364 330

E-mail: bospo@bospo.ba

www.bospo.ba

Pripremljeno u saradnji sa:

CENTAR ZA PODRŠKU,
INFORMISANJE I ZAJEDNIČKO DJELOVANJE
ROMSKIH NEVLADINIH ORGANIZACIJA TK

PEDAGOŠKI ZAVOD TK

ISBN 978-9958-802-85-0

9 789958 802850